

ชุมชนไม้เรียง : การจัดการแบบพึ่งตนเอง

นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน

ชุมชนไม้เรียง : การจัดการแบบพึ่งตนเอง

นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน

โดย

ชวน เพชรแก้ว

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
กระทรวงสาธารณสุข
สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ

ชุมชนไม่มีเรื่อง : การจัดการแบบพึ่งตนเอง

จัดพิมพ์โดยแพรวโดย

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.)
ชั้น 2 อาคารด้านทิศเหนือสวนสุขภาพ
(อ. สาธารณสุข 6) ภายในบริเวณกระทรวงสาธารณสุข
อ.เคียนนท์ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000
โทรศัพท์ 0-2590-2304 โทรสาร 0-2590-2311
ตู้ ปณ. 9 ปณฝ. คลองขี้เหล็ก นนทบุรี 11002

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)
กระทรวงสาธารณสุข

ที่ปรึกษา

เสรี พงศ์พิส
อำพล จินดาวัฒนะ
อุกฤษฏ์ มิดินทางกูร
กวรรณิการ์ บรรเทาจิตร
ปิศพร จันทร์ทูล ณ อยุธยา

สังเคราะห์และเรียบเรียง

ชวน เพชรแก้ว
บรรณาธิการ
นิษฐา อัสวีระกุล

พิมพ์ครั้งแรก กันยายน 2547

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ISBN 974-92469-6-9

พิมพ์ที่ บริษัท สามเศียรนิตติ้งฮิลวิปแอนท์ จำกัด

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
ภูมิพื้นที่และภาพอดีตไม้เรียง	7
ไม้เรียงกับความเปลี่ยนแปลง	11
ปัญหาจากความเปลี่ยนแปลงของไม้เรียง	21
ประสงค์ รณรงค์ กับการแก้ปัญหาของไม้เรียง	24
แผนแม่บทชุมชนกับการแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชนไม้เรียง	31
บทเรียนของไม้เรียงในช่วงสามทศวรรษ	36
บทสรุปของชุมชนไม้เรียง	41

คำนำ

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.) มีหน้าที่สนับสนุนกระบวนการสมัครสุขภาพเพื่อให้ทุกฝ่ายในสังคมได้มีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพรวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องราวการสร้างสุขภาพในทุกระดับอย่างกว้างขวาง

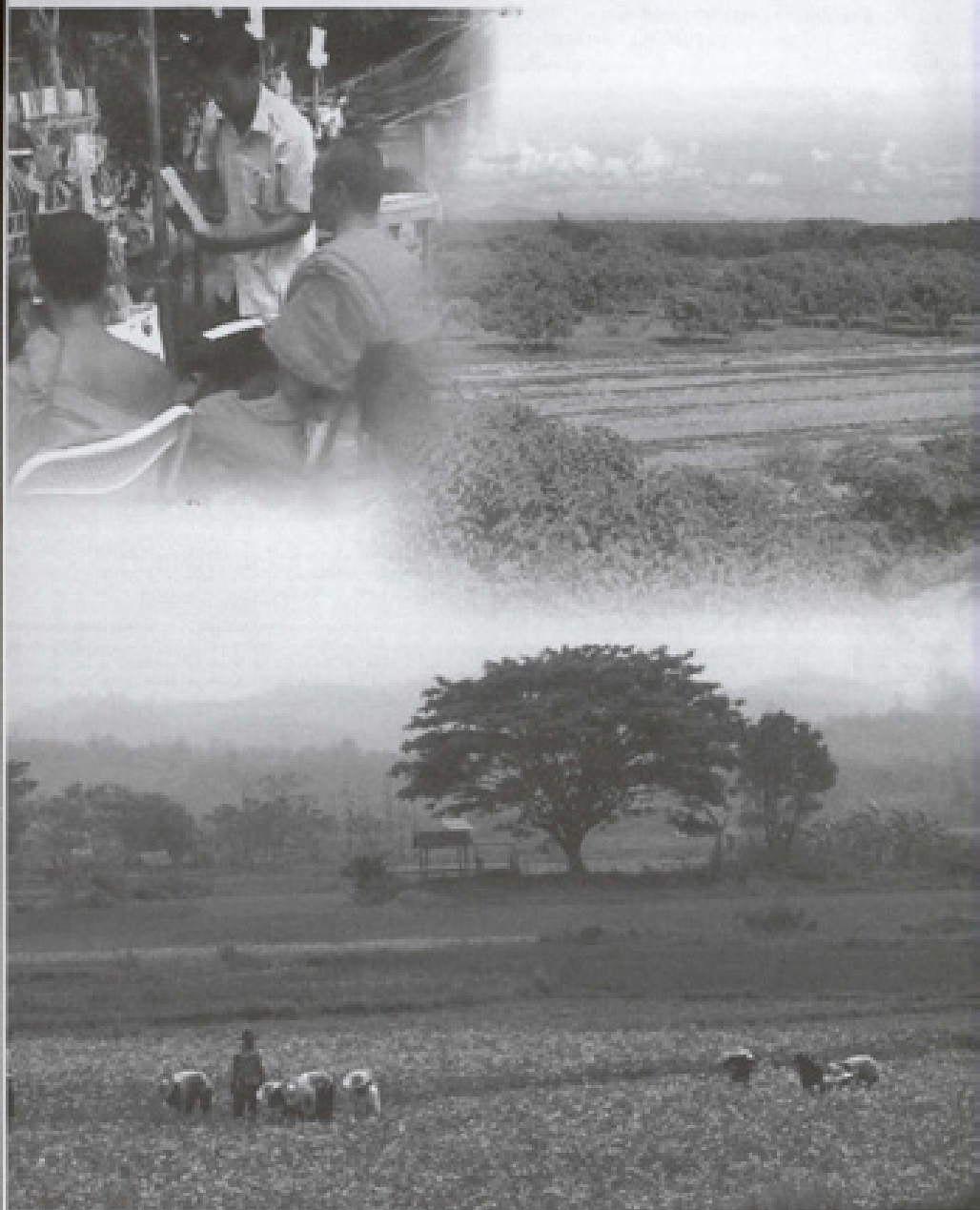
ปี พ.ศ.2547 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้สนับสนุนงบประมาณให้สปรส.ดำเนินการสังเคราะห์นวัตกรรมการสร้างสุขภาพที่คนเล็ก คนน้อยทั่วประเทศได้ร่วมกันสร้างขึ้นอย่างหลากหลายเพื่อนำมาสู่การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ด้วยช่องทางต่างๆ

บทเขียนจาก "ชุมชนไม้เรียง : การจัดการแบบพึ่งตนเอง" ที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้เป็น 1 ในจำนวนทั้งหมด 57 เรื่องที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน แล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างผู้สังเคราะห์เรื่องอื่นๆ นักวิชาการ และประชาชนชาวบ้านเพื่อให้เกิดการเติมเต็มด้านแนวคิดและประสบการณ์จากหลากหลายมุมมอง

สปรส. ขอขอบคุณ สสส. และทุกท่านที่มีส่วนในกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน และสร้างสุขในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนเจ้าของเรื่องราวที่ได้อุทิศชีวิตและจิตวิญญาณในการสั่งสมองค์ความรู้ ประสบการณ์ และสร้างงานเพื่อเป็นบทเรียนอันทรงคุณค่าแก่สังคมไทยมาโดยตลอด

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ

กันยายน 2547

ชุมชนไม้เรียง :

การจัดการแบบพึ่งตนเอง

ภูมิพื้นที่และสภาพอดีตไม้เรียง

ลักษณะภูมิศาสตร์พื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยประกอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน มีทะเลกระหนาบทั้งสองข้าง ที่ตั้งของชุมชนต่างๆ ในภาคใต้กระจายตัวอยู่ตามสภาพภูมิศาสตร์อันเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ และพื้นที่บริเวณเชิงเขา ไร่เขา และหุบเขา ชุมชนแต่ละพื้นที่ขยายตัวเติบโตขึ้นโดยมีการติดต่อสัมพันธ์แลกเปลี่ยนผลิตผล และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อกันอยู่ตลอดเวลา ไม้เรียงเป็นชุมชนหนึ่งของอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำค้อกับพื้นที่บริเวณที่ราบเชิงเขา ในอดีตพื้นที่นี้เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ไม้เรียงเป็นตำบลหนึ่งใน 10 ตำบลของอำเภอฉวาง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอ มีพื้นที่ปกครอง 10 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านทุ่งใหม่ บ้านหนองหาด บ้านทานพอ บ้านหาดทรายแก้ว บ้านหนอง

ท่อม บ้านกันละ บ้านหนองม่วง บ้านหนองครูด บ้านตรอกไม้แดง และบ้านควนนนท์ พื้นที่ด้านทิศเหนือติดต่อกับตำบลกะเบียด ทิศใต้ติดต่อกับตำบลนาเกาะชะ ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนาแวในอำเภอชวาง และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลคลองเส อำเภอถ้าพรณรา ไม้เรียง มีระยะทางห่างจากอำเภอชวางประมาณ 8 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 85 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนหนึ่งมีแม่น้ำตาปีไหลผ่าน และมีภูเขาศูนย์ทอดตัวยาวเป็นแนวครอบคลุมพื้นที่หมู่ที่ 2 คือ บ้านหนองหาด และหมู่ที่ 5 บ้านหนองท่อม พื้นที่ทั้งหมดของตำบลครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 26,725 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 7.67 ของพื้นที่ทั้งอำเภอ ไม้เรียงจึงเป็นเพียงตำบลเล็กๆ เมื่อเปรียบเทียบกับตำบลอื่นๆ ในพื้นที่เดียวกัน

ทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์แต่เดิมในพื้นที่นั้นนอกจากป่าไม้มานานาพรรณที่ขึ้นแน่นทึบโดยเฉพาะป่าบริเวณภูเขาศูนย์ ท่งกระรูดบริเวณที่ลุ่มตามแหล่งน้ำธรรมชาติทั่วไป สัตว์ป่านานาชนิด บริเวณแหล่งน้ำจืดและทุ่งนาอุดมไปด้วยปลา กุ้ง ปู หอย และในป่ามีผลไม้ สมุนไพร พืชผัก น้ำผึ้ง ชัน และของป่าอื่นๆ แล้วยังมีทรัพยากรแร่ในแหล่งแร่บริเวณภูเขาศูนย์อีกด้วย แร่ขุลงแพรมซึ่งเกิดร่วมกับแร่ดีบุกใช้ในอุตสาหกรรมเครื่องจักรกล หัวเจาะเกราะ ทำโลหะผสมเป็นส่วนประกอบของกระสุนปืน และอื่นๆ แร่ยิปซัมหรือเกลือจืดซึ่งใช้ประโยชน์ในการทำปูนซีเมนต์มีมากในพื้นที่ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 10 ของตำบล ไม้เรียงปัจจุบันเหมือนแร่ยิปซัมของบริษัทเอกชนดำเนินการอยู่ในพื้นที่นี้ ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวช่วยให้ชาวบ้านในอดีตดำรงชีพอยู่อย่างสงบสุข วัฒนธรรมความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่มิอาจอยู่อย่างเหลือเฟือ ช่วยยึดโยงให้สังคมในอดีตผูกพันสามัคคีกันอย่าง

เหนียวแน่น

ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าในพื้นที่ชุมชนไม้เรียงมีผู้คนเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินเมื่อใด แต่พื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับตำบลนี้หลายแห่งเช่น แหล่งโบราณคดี ถ้ำพรรณรา แหล่งโบราณคดีคลองคูคั่น และในพื้นที่อำเภอพิปูนค้นพบโบราณวัตถุต่างๆ หลายอย่าง จึงน่าจะมีผู้คนเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่นี่มาช้านาน เพราะบริเวณนี้สามารถติดต่อทางลำน้ำตาปึกกับโลกภายนอกได้สะดวก อีกทั้งพื้นที่แถบนี้อาจจะเป็นเส้นทางโบราณที่ใช้ข้ามคาบสมุทรเชื่อมต่อระหว่างฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของภาคใต้ก็เป็นได้

ในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชฉบับที่กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงวินิจฉัยว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีเรื่องราวที่กล่าวถึงท้องที่บริเวณฉวางและบริเวณโดยรอบเมืองนครศรีธรรมราชว่าเป็นที่กัลปนาสำหรับบำรุงพระพุทธศาสนา และพระบรมธาตุ ".....โดยพระราชทานที่เพื่อกัลปนาที่มีสัตตและเชิงกฎีในท้องที่ตำบลฝ่ายพายัพ เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยมีหน้าที่บำรุงวัดและโยมสงฆ์ในท้องที่ตำบลท่าชี วัดพระคูหา วัดลำพูน ฉวางเมืองสระ" จากตำนานดังกล่าวปรากฏคำ "ฉวาง" อยู่ด้วย ชุมชนนี้จึงน่าจะเป็นชุมชนเก่าแก่มาก่อนแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวย้อนหลังถึงเรื่องราวเมื่อมหาศักราช 1550 ซึ่งตรงกับ พ.ศ.2171 ประวัติศาสตร์ของฉวางที่มีการเชื่อมโยงกับภายนอก จึงมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ปิจุลศักราช 1173 หรือ พ.ศ.2354 อันเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทำเนียบข้าราชการพื้นถิ่นนี้เมืองฉวางมีฐานะเป็นแขวงฉวางที่ท่าชี ประกอบด้วย 4 หัวเมือง คือ พิปูน ละงาย

กะเบียด และข้างกลาง ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน ร.ศ.115-116 หรือ พ.ศ.2439-2440 การปฏิรูปการปกครองซึ่งกระจายอำนาจการปกครองไปสู่หัวเมือง เป็นเหตุให้หัวเมืองเหล่านี้ถูกยุบและแยกเป็นหมู่บ้าน ตำบลต่างๆ ตั้งเป็นอำเภอจวางปรากฏตามหลักฐานในบอกของพระยาสุมนัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ในรายงานศก 116 ที่มีต่อกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเกี่ยวกับการแบ่งแขวงตั้งกรมการอำเภอตลอดทั้งมณฑลว่า “.....อำเภอจวางแปนแขวงขึ้นนอกต่อแดนเมืองศรีรัฐนิคม เมืองกาญจนดิฐ เมืองกระปี่ นายน้อยแปน นายอำเภอตั้งที่ว่าการบ้านคลองศาล.....”

ตำบลไม้เรียงในช่วง พ.ศ.2439-2440 ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ราบระหว่างแม่น้ำตาปีและภูเขาสุณย์ หรือบริเวณหมู่ที่ 1 บ้านทุ่งไหม้ หรือที่แต่เดิมเรียกว่า “ทุ่งดอกไม้” เนื่องจากบริเวณนี้มีดอกไม้ขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ในฤดูแล้งเกิดไฟไหม้ตามทุ่งทุกปี ชาวบ้านจึงเรียกชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า “ทุ่งไฟไหม้” ภายหลังกลายเป็น “บ้านทุ่งไหม้” ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นี้ทำให้ครัวเรือนขยายตัวหนาแน่นขึ้นและกระจายตัวอย่างรวดเร็วไปยังพื้นที่ใกล้เคียง ชื่อ “ไม้เรียง” เป็นชื่อที่เรียกกันในช่วง พ.ศ.2439-2440 โดยที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของอำเภอจวางเดินทางมาสำรวจพื้นที่ผ่านทุ่งนาแถบบ้านเกาะเหวียง มองเห็นต้นไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเรียงรายจากชายทุ่งจนจรดยอดภูเขาสุณย์ จึงเสนอชื่อ “ไม้เรียง” เป็นชื่อตำบล ที่ประชุมเห็นชอบให้ใช้ชื่อตำบลไม้เรียงนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

คำบอกเล่าของชาวบ้านกล่าวถึงการตั้งถิ่นฐาน ณ ตำบลไม้เรียงเมื่อประมาณ 100 ปีเศษว่า กลุ่มคนกลุ่มแรกที่มาลงหลักปักฐาน

ทำมาหากินนั้นย้ายมาจากจังหวัดพัทลุง พื้นที่บริเวณนี้มีสภาพเป็นป่าดงดิบที่อุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านหักร้างดงพงปลูกข้าวไร่ หาผักปลาเลี้ยงชีพ พึ่งพิงประโยชน์จากธรรมชาติด้วยการทำไม้สร้างบ้าน ล่าสัตว์ป่า หาพืชสมุนไพร ในแต่ละครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ทุกอย่างผลิตใช้เองมีเหลือก็แลกเปลี่ยนหยิบยืมกันใช้ ดูแลเกื้อกูลกันแบบ “พริกบ้านเหนือ เกลือบ้านใต้” มีการลงแรงกันทำงานที่เรียกว่า “ขอแรง” ผลิตแลกเปลี่ยนกันจนงานแล้วเสร็จ ดำเนินชีวิตค่อนข้างเรียบง่ายแต่ค่อนข้างอยู่กันอย่างลำบาก แต่มีใช้ต่างคนต่างอยู่

ไม้เรียงกับความเปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงของตำบลไม้เรียงครั้งสำคัญก็คือ การสร้างทางรถไฟสายใต้ ซึ่งตัดผ่านตำบลไม้เรียงที่บ้านทาน พอในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวบ้านเป็นแรงงานสำคัญในการขุดทางรถไฟและทำไม้หมอนรถไฟ แต่เนื่องจากชาวบ้านมีจำนวนน้อยไม่พอกับงานที่ดำเนินการอย่างเร่งรีบ การสร้างทางรถไฟประสบปัญหาการขาดแคลนกรรมกร รัฐบาลไทยได้ว่าจ้างกรรมกรจากประเทศจีนมาสร้างทางรถไฟจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2458 เมื่อหมดงานกรรมกรคนงานจีนส่วนหนึ่งได้ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินตามบริเวณเส้นทางรถไฟ คือ บ้านทานพอ คลาดขวาง บ้านนาบอน บ้านคลองจิ่ง และบ้านส่อง บางส่วนก็ไปทำงานอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่อื่น เช่น ที่ภูเก็ต เป็นต้น การสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากเป็นการเปิดให้โลกภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องโดยเฉพาะคนจีนแล้วยังทำให้บ้านทานพอกลายเป็นศูนย์กลางและการแลกเปลี่ยนแหล่งสำคัญของ

ตำบลไม้เรียง อีกทั้งทำให้การติดต่อสัมพันธ์กับเมืองหลวงสะดวก
สบายขึ้น ที่สำคัญคือ มีคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่อำเภออ่าวตัง
เหล็กแหล่งท่ามาหากินอยู่อย่างมั่นคง มีส่วนสร้างเสริมเศรษฐกิจอย่าง
สำคัญในระยะเวลาดังกล่าว

เมื่อการติดต่อกับโลกภายนอกเป็นไปอย่างกว้างขวาง ทำให้
ประชากรในตำบลไม้เรียงมีเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ทำกินมีอยู่อย่างจำกัด
ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มใช้การรวมกลุ่มแรงงานในหมู่เครือญาติและ
เพื่อนบ้านใกล้เคียงเข้าไปหักล้างทางทงบริเวณรอบภูเขาศูนย์เพื่อทำไร่
ในช่วงนี้เองพื้นที่ป่าได้ลดลงอย่างรวดเร็ว เป็นผลให้สัตว์ป่า ของป่า
ที่อุดมไพร พืชผักที่เป็นอาหารหาได้ยากยิ่งขึ้น ประมาณช่วงปี
พ.ศ.2470-2480 ชาวบ้านตำบลไม้เรียงเริ่มปลูกยางพารากันอย่างกว้าง
ขวาง สวนยางในระยะแรกมีลักษณะเป็นป่ายางมากกว่าเป็นสวน
แต่ภายในไม่กี่ปี สวนยางก็เป็นสวนแบบเชิงเดี่ยวคือมีพันธุ์ไม้ชนิดอื่น
ปะปนอยู่น้อยมาก ชาวบ้านเริ่มปลูกยางกันมากขึ้นเมื่อราคายางสูง
ถึง 20 กว่าบาทใน พ.ศ.2490 ครั้นไม่นานราคายางตกต่ำลง ชาว
สวนก็พบความเดือดร้อนในการยังชีพ เนื่องจากเกิดความเคยชินต่อ
การใช้เงินอย่างสะดวกสบาย เพื่อความอยู่รอดชาวบ้านบางคนครบครัน
หันไปทำงานรับจ้างกับบริษัทสัมปทานทำไม้ ฝ่าช้าง ล่องแพลงไป
โรงเลื่อยไม้ที่บ้านคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่วงนี้เองที่ป่าไม้เกือบหมด
ไปทั้งตำบล พร้อมกับถูกแทนที่ด้วยสวนยางพารา และพื้นที่ถูกถางป่า
ทำไร่เมื่อเต็มไปด้วยหญ้าคา ครั้นถึงหน้าแล้งก็ถูกไฟเผาผลาญเกือบทุก
ปี ชาวบ้านจึงต้องพบกับความยากจน เพราะผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน
 ฯลฯ ก็มีราคาต่ำ ครั้นเมื่อเกิดความวุ่นวายที่รู้จักกันในนาม “วาทภัยแหลม
ตะลุมพุก” ในปี พ.ศ.2505 พื้นที่บริเวณอำเภออ่าวตังเหล็กได้รับความ

เสียหายอย่างรุนแรงทั้งบ้านเรือน สวนยางพารา สวนผลไม้ และสัตว์
เลี้ยง ครั้นถึงฤดูแล้งปี พ.ศ.2506 ก็ถูกไฟเผาจนเตียนโล่ง ชาวบ้าน
นอกจากได้รับความเดือดร้อน อันเกิดจากทรัพย์สินเสียหายแล้วยังไม่
มีน้ำเพียงพอจะทำนา ไม่สามารถพึ่งพาของป่าเพื่อยังชีพในภาวะคับ
ขันดังแต่ก่อนได้ นับเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านไม่เพียงประสบกับภาวะทุกข์
เดือดอย่างแสนสาหัส แม้ว่ากองทุนสงเคราะห์สวนยางได้สนับสนุนทุน
การปลูกยางพาราใหม่ให้แก่ชาวบ้าน แต่ภายหลังจากที่ได้รับผลอย่าง
ก๊ริดได้ไม่นาน ราคาขากตกต่ำลงเหลือเพียงกิโลกรัมละ 6-7 บาท เท่านั้น
ทุนจากการปลูกที่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า ยาปราบศัตรูพืช กลายเป็น
ภาวะหนี้สินที่สุ่มทับลงบนความทุกข์ยากของชาวบ้านอีกเปลาะ
หนึ่ง และจากการผลิตยางที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับยางพารา
ที่ผลิตได้ไม่มีคุณภาพ อีกทั้งระบบการขายกับพ่อค้าคนกลางทำให้
ชาวสวนยางเดือดร้อนอย่างหนัก แต่ชาวบ้านก็ยังคงอาศัยยางพารายัง
ชีพอยู่นั่นเอง

ในปี พ.ศ.2512 มีผู้พบแร่พลูมิตที่บึงเขาสุบย์ ซึ่งเป็นแร่ที่มี
ราคาแพงมาก ผู้คนจำนวนมากต่างเดินทางไปแสวงโชคที่นั่น ตลาด
ทานพลูมิตล่ำไปด้วยชาวบ้านในท้องถิ่นและชาวต่างถิ่น เศรษฐกิจ
เฟื่องฟูมีเงินหมุนเวียนวันละหลายล้านบาท การขัดแย้งเกี่ยวกับผล
ประโยชน์ และการขุดแร่ที่ไม่ถูกหลักวิชาการทำให้มีผู้บาดเจ็บล้มตาย
เป็นจำนวนมาก ประกอบกับการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์
ในพื้นที่นั้นเกี่ยวข้องกับค่ายบ้านช่องช้าง อำเภอบ้านนาสาร
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้ตำบลไม้เรียงเป็นพื้นที่ที่ทางราชการถือว่า
ไม่ปลอดภัย เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้ส่งเสบียงอาหารให้แก่กองกำลัง
ดังกล่าว ครั้นถึงปี พ.ศ.2522 รัฐบาลมีนโยบายเร่งปราบปรามคอม

มิวนิสต์ มีการสร้างถนนเข้าไปในเขตป่า และสนับสนุนชาวบ้านเข้าไปตั้งชุมชนในเขตป่า การขยายตัวของชุมชนเข้าไปในพื้นที่ป่าจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว ป่าที่เหลืออยู่ถูกทำลายบุกเบิกเป็นสวนยางพาราเพิ่มขึ้น แต่ชาวบ้านก็ยังคงประสบความเดือดร้อนเช่นเดิม ในขณะที่ตำบลไม้เรียงก้าวเข้าสู่การผลิตรubberเชิงเศรษฐกิจเพื่อการค้าโดยที่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกแก่พ่อค้าคนกลางที่แทรกตัวเข้ามากับระบบทุนนิยมนั่นเอง วจจรายได้ รายจ่ายของชาวบ้านล้วนถูกกำหนดจากสังคมและตลาดภายนอกแทบทั้งสิ้น

ในส่วน of โครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระยะแรกไม้เรียงเป็นพื้นที่ที่กลุ่มเครือญาติเข้าไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน จึงช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มเป็นอย่างดี ระบบเครือญาติเป็นเครือข่ายทางอำนาจสำคัญที่เชื่อมโยงให้แต่ละครอบครัวประสานกันอย่างใกล้ชิด ในแต่ละครัวเรือนมีแบบแผนการดำรงชีวิตภายหลังการแต่งงาน กล่าวคือ ฝ่ายชายจะต้องย้ายไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง หรืออาจปลูกเรือนอยู่ใกล้ๆ ครอบครัวของภรรยาโดยที่บิดามารดาแบ่งที่ดินให้ลูกทำกินสร้างเนื้อสร้างตัวเพื่อความมั่นคงของครอบครัว ส่วนความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านจะช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันด้านแรงงานในแทบทุกงาน ช่วยให้มี ความใกล้ชิดกับเพื่อนบ้านและทำให้งานสำเร็จลุล่วงด้วยดี นอกจากนี้ยังดูแลช่วยเหลือเกื้อกูลกันยามเจ็บไข้ได้ป่วยเมื่อมีภยันตรายหรือในงานบุญต่างๆ อีกทั้งยังนำเอาระบบนับญาติมาเชื่อมโยงให้เกิดความผูกพันอย่างยั่งยืน การผูกเกลือก ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย

วิถีชีวิตดังกล่าวเป็นสิ่งปรากฏอยู่ในอดีต ซึ่งควบคู่อยู่กับการทำเกษตรแบบเก่า ครั้นเมื่อชุมชนเปลี่ยนมาทำเกษตรสวนยางพารา

เป็นลักษณะเกษตรเชิงเดี่ยวมากขึ้น ชาวบ้านก็เริ่มคลี่คลายความสัมพันธ์ด้วยการเปลี่ยนไปผูกพันกับตลาดภายนอก การรวมกลุ่มหรือการถือดูแลแบบที่เคยมีมาแต่อดีตค่อยๆ เลือนไป ทั้งนี้เพราะแรงกดดันหรือการขอร้องถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักรกลและการจ้างงาน สภาพของการที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากิน จึงเป็นสิ่งที่ค่อยแทรกซึมและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเก่า นอกจากนี้การที่รัฐเข้าไปพัฒนาตำบลไม้เรียงในรูปแบบของการสงเคราะห์เงินทุน พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ สิ่งของเครื่องใช้ และอื่นๆ ก็กลายเป็นสิ่งบ่มเพาะให้ชุมชนไม่คิดจะพึ่งพาตนเองในบางสิ่งบางอย่าง จึงไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นคือไม้เรียงกลายเป็นสังคมอ่อนเปลี้ยที่ไม่สามารถต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคบางอย่างได้ อย่างไรก็ตามในบางสิ่งชุมชนก็ได้เรียนรู้และปรับเปลี่ยนให้สามารถอยู่รอดได้เช่นกัน เช่นการเปลี่ยนแปลงจากการเดินทางทางลำน้ำมาเป็นการติดต่อกันทางถนนมากขึ้น เป็นต้น

ชาวบ้านไม้เรียงก็เหมือนกับชาวบ้านในท้องถิ่นอื่นๆ ของภาคใต้กล่าวคือ ในอดีตชาวบ้านดำรงชีพอยู่ด้วยการเรียนรู้ความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านระบบความเชื่อในชุมชนและภูมิปัญญาในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องวิญญาณผีสิงเทวดา คาถาอาคม โดยศาสตร์ต่างๆ แม้ว่าจะนับถือพุทธศาสนาก็ตาม ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติดังกล่าวมีอิทธิพลกับวิถีชีวิตชุมชนชาวไม้เรียงอย่างยิ่ง การทำมาหากินและความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินล้วนมีพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับ ผีสิง เทวดา เจ้าที่เจ้าทาง คาถาอาคมและโดยศาสตร์ทั้งสิ้น พิธีกรรมการเช่นไหว้ บนบาน การขออนุญาตเจ้าที่นา พิธีกรรมขวัญข้าว การตั้งศาลเจ้าที่ ความเชื่อเรื่องแม่ชื่อ ความเชื่อเรื่องผีตายาย การนับถือครูหมอ พิธีรับส่งตายาย เป็นต้น ส่วน

มีบทบาทอยู่ในสังคมมาโดยตลอด วัดทางพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง
สำคัญของหมู่บ้านซึ่งเป็นที่บวชเรียนและอบรมจริยธรรมก็มักมีส่วน
เกี่ยวข้องอยู่กับความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว

โดยแท้จริงแล้วในอดีตรวัดมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในชุมชน
ทั้งนี้เพราะเป็นแหล่งเรียนรู้หนังสือ ภาษาบาลี หนังสือขอม และ
โดยศาสตร์บางอย่างก็เรียนรู้ผ่านทางวัดแทบทั้งสิ้น การเปลี่ยน “คน
ดิบ” ให้เป็น “คนสุก” หรือการบวชเรียนเป็นพระภิกษุเป็นสิ่งสำคัญ
ยิ่งของลูกผู้ชาย เพราะเป็นการตอบแทนบุญคุณบิดามารดา และผู้ที่
เลี้ยงดู อีกทั้งถือว่าได้ผ่านการอบรมให้เป็นคนดี เป็นบทบาทหนึ่งของ
วัดที่มีความสำคัญต่อกระบวนการจัดเวลาทางสังคม แต่เมื่อรัฐได้เข้า
มาจัดการศึกษาแทนวัดโดยใช้ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนทำ
ให้เกิดค่านิยมใหม่ที่ศึกษาเล่าเรียนเพื่อเข้าสู่ระบบราชการ หรือการ
เป็น “เจ้าคนนายคน” ค่านิยมนี้มีผลอย่างยิ่งต่อชุมชนไม้เรียง
เนื่องจากโรงเรียนเป็นเครื่องมือที่ช่วยเลื่อนสถานะทางสังคมเช่นเดียวกับ
วัด แต่มีแนวโน้มนำไปสู่หนทางการทำมาหากิน และการมีเกียรติ
ยศชื่อเสียงดีกว่า การศึกษาเล่าเรียนในระบบนี้จึงได้รับความนิยมน
อย่างสูง และชาวบ้านต้องมุ่งมั่นหาเงินเป็นจำนวนมากมาสู่ระบบการ
แข่งขันดังกล่าว

จะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดเวลาทางสังคมในอดีตผู้เฒ่า หรือ
ผู้อาวุโส หรือพ่อแม่เป็นผู้ถ่ายทอดหรือให้การเรียนรู้แทบทุกเรื่องตั้งแต่
ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมความคิด ความเชื่อ และระบบคุณค่า
ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอด ดังกล่าวนี้นำไป
การควบคุมความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนทำได้ง่ายกว่าปัจจุบัน

ในด้านการผลิตและการบริโภค ชาวบ้านไม้เรียงแต่เดิมดำรง

ชีวิตด้วยการผลิต และการหาการเก็บสิ่งของจากธรรมชาติซึ่งเป็นการ
ตอบสนองวิถีชีวิตของชาวบ้านได้อย่างเพียงพอ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่
เห็นได้จากงานหัตถกรรมต่างๆ อาทิ กระดังผีเสื้อข้าว คานหาบ หมาก
ตักน้ำ กระสอบ คันเบ็ด ฯลฯ ส่วนเกี่ยวข้องกับการค้ารับซื้อซึ่งเป็น
การผลิตแบบยังชีพทั้งสิ้น การผลิตดังกล่าวเป็นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง
ซึ่งเป็นฐานที่มั่นคงในระดับ ชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือและ
การพึ่งพาน้ำใจในด้านแรงงานอันนำไปสู่การเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างครัว
เรือน จะเห็นได้ว่าการผลิตแบบนี้ชาวบ้านต้องพึ่งพาสภาพแวดล้อม
ทางธรรมชาติเป็นหลัก ระบบความคิดความเชื่อบางอย่างจึงถูกสอดใส่
ให้กับธรรมชาติ เช่น มีนางเทวดา เจ้าที่เจ้าทาง เป็นต้น ซึ่งสิ่งดัง
กล่าวเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่สภาพแวดล้อมนั่นเอง

เมื่อชุมชนไม่เรียงปรับเปลี่ยนการผลิต และการบริโภคจากเดิม
มาเป็นแบบใหม่ เช่น เปลี่ยนไปขายมาเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวด้วย
การทำสวนยางพาราทำให้ระบบการแลกเปลี่ยนหยิบยืมช่วยเหลือเกื้อ
กูลกันในครัวเรือนเริ่มหมดไป การให้น้ำหนักในเชิงมูลค่าเริ่มเข้ามา
มีบทบาทแทนคุณค่ามากขึ้น แรงงานในครัวเรือนเปลี่ยนเป็นแรงงาน
รับจ้าง สมาชิกในชุมชนมีความเป็นปัจเจกสูงขึ้น ไม่พึ่งพาแรงงาน
เครื่องมือ เครื่องใช้จากเพื่อนบ้านและเครือญาติดังแต่ก่อนเงินเข้ามา
มีบทบาทในกระบวนการผลิตในกิจกรรมทุกชั้นตอน ความสัมพันธ์
และความผูกพันระหว่างครัวเรือนญาติพี่น้องมีน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด
ปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นได้ง่ายตั้งแต่เรื่องเล็กๆ ไปจนกระทั่งเรื่องใหญ่
การแก้ปัญหาต่างๆ แทนที่จะตกลงยินยอมประนีประนอมกันดังแต่
ก่อนมักเปลี่ยนเป็นการใช้กฎหมายมาตัดสิน ชุมชนจึงต่างคนต่างอยู่
แบบตัวใครตัวมัน

ทุนนิยมที่แพร่กระจายเข้ามาในชุมชนอย่างรวดเร็วพร้อมๆ กับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งขยายธุรกิจออกไปในรูปแบบต่างๆ อย่างกว้างขวางในแต่ละช่วงเวลา เช่น ธุรกิจโรงเลื่อย การทำเหมืองแร่ โรงงานยางพารา ฯลฯ ช่วยให้เกิดแรงงานรับจ้างในธุรกิจต่างๆ ซึ่งเป็น การปรับตัวของชาวบ้านเพื่อความอยู่รอด ชาวบ้านไม่นิยมขายที่ดิน ทำกินเพื่อการบริโภคสิ่งใช้สอยในครัวเรือนตามระบบทุนนิยมแล้วหัน ไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรก็มี อัตราการเร่งเกี่ยวกับบริโภค นิยมสูงยิ่งขึ้นเมื่อมีการพัฒนาด้านการสื่อสารและการคมนาคม เช่น โทรศัพท์ โทรทัศน์ ถนนหนทาง ไฟฟ้า รถไฟ เป็นต้น สินค้าสิ่งของ สำเร็จรูปแทบทุกอย่างแพร่กระจายเข้ามาอย่างมากมายเห็นได้ชัดว่า ชาวบ้านทิ้งทิ้งสินค้าภายนอกมากขึ้น เพราะสามารถตอบสนองได้ สะดวกและรวดเร็ว ระบบการผลิตในครัวเรือนยุติลงเกือบสิ้นเชิง เช่น งานหัตถกรรมต่างๆ ที่เคยทำเคยใช้กันในชุมชนก็เปลี่ยนเป็นผลิตภัณฑ์ พลาสติกมาใช้แทนการทอผ้าใช้เองหายไปจากหมู่บ้าน แม้แต่พืชผัก ต่างๆ ที่จำหน่ายในตลาดของชุมชนก็นำเข้ามาจากถิ่นอื่นแทบทั้งสิ้น จุดเปลี่ยนสำคัญดังกล่าวได้เคลื่อนย้ายชุมชนไม่เรียงไปสู่กิจกรรมของ ความเป็นชุมชนเมืองโดยมีตลาดทานพอเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่ สำคัญ ตลาดทานพอจึงนับเป็นจุดเร่งการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการ บริโภคของคนในตำบลให้เป็นการบริโภคแบบคนในเมืองที่สินค้าซึ่ง นำมาจำหน่ายเกือบทั้งหมดมาจากภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม ตลาดนัด ที่ตลาดทานพอและในท้องถื่นต่างๆ ยังพอมีผลผลิตทางการ เกษตรของชาวบ้านและของป่าเข้าไปจำหน่ายอยู่บ้าง เช่น ผลไม้ต่างๆ น้ำผึ้ง สัตว์ป่าบางชนิด และสมุนไพร เป็นต้น ในช่วงเวลานี้เองที่ เครื่องใช้ไฟฟ้าและพาหนะยานยนต์ต่างๆ กลายเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐาน

ในการดำรงชีวิตและแสดงฐานะทางสังคมของชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมเป็นหนี้สินด้วยการเป็นลูกหนี้ระบบเงินผ่อน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีฐานะของตน โทรศัทพ์ โทรทัศน์ เครื่องเสียงต่างๆ เครื่องซักผ้า รถมอเตอร์ไซด์ และรถยนต์ส่วนบุคคลอยู่ในสภาพการเป็นลูกหนี้ด้วยระบบเงินผ่อนแทบทั้งสิ้น

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐกับชุมชน ชุมชนไม่เรียงเป็นชุมชนหนึ่งๆที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านนี้มากโดยตลอด กล่าวคือ ในอดีตก่อนที่จะมีกฎหมายกำหนดสถานะของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัด ชาวบ้านอาจจะถูกเกณฑ์แรงงานและเก็บส่วยต่างๆ เพื่อสร้างความมั่นคงของรัฐ แต่การดำรงชีพโดยทั่วไปของชาวบ้านในยุคนั้นมีความเป็นอิสระอย่างยิ่ง วัดและพระภิกษุมีส่วนสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยเฉพาะด้านการศึกษา ครั้นภายหลังจากที่มีกฎหมายกำหนดสถานะของชุมชนเป็นหมู่บ้าน ตำบล ฯลฯ ได้มีตัวแทนของรัฐในส่วนนี้ในทุกระดับ ผู้ที่ใกล้ชิดกับชาวบ้านมากที่สุดคือ ผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน แต่เดิมบุคคลที่เข้าสู่ตำแหน่งนี้มักเป็นผู้อาวุโสของชุมชน มีความรอบรู้เรื่องต่างๆ ทั้งของรัฐและของชุมชน เป็นที่รู้จักของคนทุกระดับอย่างกว้างขวาง มีเพื่อนฝูงญาติพี่น้องมาก เป็นคนดีมีศีลธรรม ใจกว้าง เป็นที่พึ่งพิงด้านความคิด ความเป็นธรรมให้แก่ชาวบ้าน และชุมชนได้ นอกจากนี้บุคคลซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งคือ พระภิกษุสงฆ์ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสของวัดต่างๆ มักได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน และชุมชนเช่นกัน บุคคลชั้นเป็นตัวแทนของรัฐ และพระภิกษุในยุคนั้นมักเป็นตัวตั้งตัวตีในงานพัฒนาต่างๆ ของชุมชนมีความสามารถอย่างยิ่งในฐานะผู้นำท้องถิ่น สามารถรวบรวมผู้คนในพื้นที่มาเป็นแรงงานการพัฒนาต่างๆ เช่น ทำ

ถนน สะพาน จุดสระน้ำ เป็นต้น ภาพสะท้อนของชุมชนไม้เรียงในยุคนั้น คือ ภาพของความสมานฉันท์ ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความเสียสละ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และการที่ผู้นำเป็นตัวแทนของชาวบ้านอย่างแท้จริง ครั้นเมื่อความเป็นผู้นำซึ่งเป็นตัวแทนของชาวบ้านเปลี่ยนฐานะเป็นตัวแทนของรัฐมากขึ้น และบทบาทของวัดต่อการศึกษามีน้อยลง พระภิกษุมีกิจกรรมอันเกี่ยวข้องกับวัดน้อยลง ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำและพระภิกษุในช่วงหลังจึงห่างเหินกันอย่างเห็นได้ชัด ผู้นำและพระภิกษุส่วนหนึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับกลุ่มผลประโยชน์พ่อค้าวานิช การยอมรับของชาวบ้านและชุมชนที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐที่พอมืออยู่บ้างก็เป็นการยอมรับกันในฐานะตัวบุคคลมากกว่าการยอมรับองค์กร ด้วยเหตุนี้จึงมักมีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและพระภิกษุเกิดขึ้นเสมอซึ่งมักจะประนีประนอมได้ยาก

ในส่วนของการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับพื้นที่ทางการเกษตรของตำบลไม้เรียงจำแนกเป็นพื้นที่สวนยางพาราจำนวน 13,939 ไร่ หรือ ร้อยละ 52 ของพื้นที่ทั้งหมด มีผลผลิตรวมประมาณ 6,400 ตันต่อปี รองลงมาคือพื้นที่นาข้าว 5,683 ไร่ หรือร้อยละ 21 ของพื้นที่ทั้งหมดได้ผลผลิตรวมประมาณ 2,000 ตันเศษต่อปี ลำดับต่อมาเป็นส่วนผลไม้ประมาณ 3,530 ไร่ หรือร้อยละ 13 ของพื้นที่ทั้งหมด และอาชีพเกษตรอื่นๆ เช่น เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย ฯลฯ ประมาณร้อยละ 14 สภาพของที่ดินใช้ประโยชน์ ซึ่งมีโฉนดที่ดินมีเพียง 150 ราย จากจำนวนครัวเรือนทั้งตำบล 1,593 ครัวเรือน และประชากร 7,560 คน นอกจากนั้นเป็น สปก. ก.บ.ท. 5 ส.ค. 1 และ ใบจับจองพื้นที่ที่ทำกินส่วนหนึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ สภาพของ

การใช้ที่ดินดังกล่าวจึงอยู่ในภาวะจำกัดอย่างยิ่ง จากการที่ประชากรเพิ่มมากขึ้นทำให้มีแนวโน้มว่าในอนาคตปัญหาที่ดินทำกินจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ความขัดแย้งเกี่ยวกับเขตแดน หรือการแย่งชิงที่ดินทำกินก็ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

ปัญหาจากความเปลี่ยนแปลงของไม้เรียง

จากพัฒนาการของชุมชนไม้เรียงจะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาประมาณ 100 ปีเศษที่ผ่านมา ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างต่อเนื่อง จากความเชื่อและค่านิยมแบบเดิมมาเป็นค่านิยมใหม่ จากกระบวนการผลิตเพื่อยังชีพในอดีตที่อาศัยความสัมพันธ์แบบเกา การช่วยเหลือเกื้อกูลแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนมาเป็นการผลิตเพื่อขายด้วยการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้นพร้อมกับการเข้ามาของระบบทุนนิยม ทำให้ตำบลไม้เรียงก้าวสู่การค้ารางวัลชีวิตและการผลิตเชิงเศรษฐกิจเพื่อการค้าที่เข้มข้นขึ้นตามลำดับ วงจรชีวิตของชาวบ้านถูกกำหนดจากสังคมและตลาดภายนอกแทบทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีคุณค่าก็ค่อยเลือนไปโดยที่ชุมชนนำเอาสิ่งใหม่ที่ยังไม่แจ่มชัดในคุณค่ามาครอบงำอย่างขาดการจำแนกในคุณค่าแท้จริง ปัญหาต่างๆ ในชุมชนโดยเฉพาะความขัดแย้งทางความคิด การเล็งเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหาอื่นๆ ก็ทับทวีขึ้นเรื่อยๆ

ในบรรดาปัญหาทั้งหลาย ปัญหาสำคัญซึ่งชุมชนไม้เรียงเผชิญ คือ ปัญหาเศรษฐกิจความยากจน พื้นที่ทั้งหมดของตำบลที่มีอยู่เพียงร้อยละ 7.67 ของพื้นที่อำเภอ นับได้ว่าเป็นชื่อจำกัดแรก เพราะการที่

ชุมชนขยายใหญ่ขึ้น มีการเคลื่อนตัวของชุมชนภายนอกเข้ามาอย่างรวดเร็วเมื่อมีการตัดทางรถไฟ และถนนหนทาง การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) การสัมปทานตัดไม้และการเกิดวาทภัยเมื่อ พ.ศ.2505 ล้วนเป็นเหตุให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่าอันอุดมสมบูรณ์ที่มีอยู่ในพื้นที่ลงอย่างย่อยยับ อีกทั้งป่ายางพาราและสวนผลไม้ก็ถูกทำลายจากวาทภัย ผลที่ตามมาก็คือ ชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมมาสู่ชีวิตใหม่ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนมากขึ้น การเกิดวาทภัยดังกล่าวทำให้ชุมชนไม้เรียงได้รับผลกระทบอย่างหนัก และเมื่อภัยแล้งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงนี้ทำให้เกิดไฟป่าเผาไหม้เป็นวงกว้างอยู่หลายปีความอึดอัดคับแคบคลอนจึงกระจายไปทั่วทั้งตำบล ชาวบ้านบางคนต้องสิ้นเนื้อประดาตัววัฒนธรรมชุมชนที่เก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ้งเพื่อกินตลอดปีได้ช่วยให้ชาวบ้านประังชีวิตอยู่ได้พร้อมกับการระดมปลูกพืชอายุสั้นที่ต้องกินต้องใช้กันอย่างเต็มความสามารถ การดิ้นรนต่อสู้กับสภาพความยากจนดังกล่าวได้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนไม้เรียงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเป็นแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น ทำให้มีปัจจัยภายนอกเข้ามามีอิทธิพลกำหนดการตัดสินใจเลือกการผลิตของชาวบ้าน ยางพาราได้เข้าสู่ระบบเกษตรกรรมพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่กำหนดวิถีชีวิตชาวบ้านตั้งแต่นั้นมา แต่จากการที่การกรีดยางต้องขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศราคายางที่ขึ้นอยู่กับกลไกของตลาดโลก ทำให้อาชีพการทำสวนยางพาราไม่มีความมั่นคง ผู้มีอาชีพทำสวนยางจึงมีฐานะยากจน และไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวได้

บทเรียนจากการพัฒนาชุมชนเมืองใหม่ การวางผังเมืองและการพัฒนาเมืองใหม่
การพัฒนาเมืองใหม่และการพัฒนาเมืองใหม่ การวางผังเมืองและการพัฒนาเมืองใหม่

แม้ชุมชนไม้เรียงตระหนักถึงความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นมาโดยตลอด แต่มองไม่เห็นอนาคตว่าจะอุปถัมภ์ได้อย่างไร เพราะที่ท่ากินขายไม่ได้ซีกแล้วในขณะที่เกษตรกรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งคนในชุมชนขาดความรู้ และไม่มีทุนรอนในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมีมากมายในโลกของทุนนิยม ทางออกทางหนึ่งก็คือ การไปเป็นลูกจ้างขายแรงงานในร้านค้า และโรงงานต่างๆ ขณะที่การทำสวนยางซึ่งเป็นอาชีพหลักก็มิได้มีการพัฒนาให้ทันกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด แม้ว่าจะมียางพันธุ์ดีและทุนค่าแรงงานซึ่งกองทุนสงเคราะห์สวนยางพาราได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือภายหลังจากเกิดวาศภัยก็ตาม แต่การดำรงชีวิตอยู่แบบใช้เงินเป็นหลักโดยพึ่งพิงอาศัยทุกสิ่งทุกอย่างจากองค์กรรัฐ และองค์กรภายนอกทั้งหมด ปัญหาเงินไม่พอใช้จ่ายจึงทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น หนี้สินพอกพูนจนล้นพ้นตัว ครอบครัวอยู่ในลักษณะล่มสลาย รากฐานสำคัญของชุมชนที่สูญเสียอย่างยากที่จะกลับคืนคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อหมดสิ้นภูมิปัญญาท้องถิ่นก็สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นพื้นฐานการผลิต และนำมาสู่การสูญเสียความเป็นชุมชนในที่สุด จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัวลุกขึ้นมาแก้ปัญหาวิกฤตที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของพวกเขา ประยงค์ รณรงค์ เป็นผู้นำชุมชนไม้เรียงที่ร่วมกับเพื่อนท้องในชุมชนลุกขึ้นมาอุปถัมภ์สถานการณ์ จนในที่สุดการจัดการแบบพึ่งตนเองของชุมชนนี้ทำให้ชุมชนสามารถยืนหยัดต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงในโลกของทุนนิยมได้อย่างไม่น่าเชื่อ และยังเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนอื่นๆ นำวิธีการไปใช้หรือปรับเปลี่ยนใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของตนเองได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ไม้เรียงจึงเป็นแบบอย่างของการดิ้นรนต่อสู้ที่ยืนอยู่บนลำแข้งของตัวเองซึ่งประสบความสำเร็จอย่างน่ายกย่อง

ประยงค์ วรรณรงค์ กับ การแก้ปัญหาของไม้เรียง

ประยงค์ วรรณรงค์ เป็นลูกชาวนาอำเภออ่าวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เกิดเมื่อปี พ.ศ.2480 เขาไม่มีโอกาสศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เนื่องจากฐานะครอบครัวค่อนข้างยากจน ประกอบกับตั้งแต่ปี พ.ศ.2490 เป็นต้นมาราคายางพุ่งสูงขึ้นถึงกิโลกรัมละ 20 กว่าบาท จึงเป็นแรงจูงใจให้เขาเห็นด้วยกับค่านิยมของชาวบ้านไม้เรียงขณะนั้นที่ว่า “กรีดยางไม่วันก็มีเงินร้อยติดกระเป๋า ต่อให้เรียนหนังสือสูงขนาดไหนก็สู้กรีดยางไม่ได้” เขาจึงหลงใหลกรีดยางอยู่ระยะหนึ่ง ครั้นราคายางตกต่ำลง จึงไปรับจ้างตัดไม้ให้กับบริษัทสัมปทานทำไม้ ตูแลช่างลากไม้ ส่งแพซุงตามลำแม่น้ำตาปีไปยังโรงเลื่อยไม้บ้านคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในช่วงนี้ประยงค์ วรรณรงค์ ได้สะท้อนความเป็นอยู่ และสภาพของความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ชุมชนไม้เรียงว่า “.....พื้นที่แถบนี้ยังเป็นป่าดงดิบต้นไม้ใหญ่ บริษัททำไม้ได้สัมปทานเข้ามาทำไม้แถวนี้ก็ไปอยู่ดูแลช่างให้เขา มีอยู่ครั้งหนึ่งช่างเชือกที่เราดูแลหลุดเข้าไปในไร่ข้าวโพดของชาวบ้านริมป่าเขามาตามให้ไปเอาช่างกลับ กลับก็กลัวเพราะเป็นเวลากลางคืน ฝนก็ตก ป่าดงมืด เสือ หมี สัตว์ดุร้ายชุกชุม...ต้นไม้บางต้นใช้เวลาเป็นวันกว่าจะล้มลงได้ เพราะต้นไม้ใหญ่มอนจนแล้วคนยังต้องปีนจึงล้มได้ ตัดแล้วใช้ช่างลากไม้เหล่านี้มาไว้ริมฝั่งแม่น้ำตาปี สิ่งที่เราถูกจ้างบริษัททำไม้ได้รับหลังจากนั้นคือ พื้นที่ทำสวนยางพาราไม้เรียงทั้งตำบล เมื่อก่อนนี้เป็นภูเขาเขตป่าดง.....” ชีวิตของประยงค์หลังจากนั้นก็ไปรับจ้างทำแร่ดีบุกที่ทะเลอันดามัน “งานที่ทำคืออยู่กับหัวสูบที่ค้ำน้ำหนักลงไปในท้องทะเลเพื่อสูบเอาทรายและแร่ขึ้นมา

บนเรือขุดอยู่กลางทะเลเป็นปี ซึ่งไม่ได้ผลดีทั้งในเรื่องของฐานะและ
ความปลอดภัยของชีวิต” ภายหลังจากนั้นเมื่อมีการขุดแร่ที่ภูเขาศูนย์
ประสงค์ก็กลับมาทำเหมืองแร่ที่นี่ “.....กลับมาทำเหมืองแร่ที่เขา
ศูนย์ซึ่งอยู่ติดบ้านทำงานที่นี่ต้องเสี่ยงสองอย่าง อย่างแรกหากขุดลง
ไปแล้วไม่เจอสายแร่ สิ่งที่ต้องไปทั้งหมดก็เท่ากับสูญเปล่า อย่างที่สอง
คือ เสี่ยงชีวิตเพราะอิทธิพลที่ครอบคลุม.....ก็เลยหันมาเลี้ยงไก่พันธุ์
เลี้ยงหมูขายให้กับนักเสี่ยงโชคที่เขาศูนย์ดีกว่า.....” ประยงค์ รัตนรงค์
ใช้ชีวิตคร่ำคร่างานต่างๆ ยาวนานหลายปี ได้เรียนรู้ถึงความสำเร็จ
ความล้มเหลว ได้รู้จักผู้คนและการต่อสู้ที่ต้องแย่งชิงผลประโยชน์ ได้
เข้าใจลึกซึ้งถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบ และการทำงานเพื่อ
ความอยู่รอด สิ่งดังกล่าวช่วยหลอมให้เขามีจิตใจเป็นนักต่อสู้ที่มีความ
เข้มแข็งอดทน เมื่อผนวกกับพื้นฐานของครอบครัวแต่เดิมซึ่งชอบช่วย
เหลือเกื้อกูลเขาใจใส่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านทำให้เขาเอาใจใส่ผู้คน
และสังคม และมีเมตตาพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น และสังคมทุกครั้งที่
มีโอกาส

ประยงค์ รัตนรงค์ ตระหนักดีว่า การทำสวนยางพาราอันเป็น
อาชีพหลักของชาวไม้เรียงมีความเสี่ยงแทบทุกด้าน ชาวสวนยางต้อง
เผชิญปัญหามาโดยตลอด ปัญหาการถูกเอาเปรียบที่เห็นได้ชัด
คือ พ่อค้าคนกลางในตลาดใกล้เคียงกดราคา โดยอ้างว่าการผลิตยาง
แผ่นดินของชาวบ้านไม่มีคุณภาพ ชาวบ้านไม่มีอำนาจใดๆ มาต่อรอง
ผลิตสิ่งของได้เองแต่ต้องให้คนอื่นเป็นผู้กำหนดราคาให้ ต้องสู้ทนขาย
ด้วยราคาคดค้าติดต่อกันยาวนาน ในปี พ.ศ.2510 ภาครัฐได้พยายาม
หาช่องทางแก้ปัญหานี้โดยกรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์มีนโยบาย
ปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นด้วยการจัดการงานประกวดยางแผ่นขึ้นใน

งานปีใหม่ที่อำเภอจวาง มีเกษตรกรจำนวนมากทั้งชาวบ้านตำบลไม้เรียงด้วยส่งยางเข้าประกวด ภายหลังจากประกวดพอด้าได้ประมูลยางทั้งหมดโดยให้ราคาสูงกว่าห้องตลาด 1-2 บาทต่อกิโลกรัม การประกวดอย่างครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ว่า ยางแผ่นจะได้ราคาดีและเป็นที่ต้องการของตลาดหากมีคุณภาพและมีปริมาณมากพอสำหรับการดำเนินการเปิดประมูล แต่ชุมชนก็ไม่สามารถปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งชุมชนได้ ทั้งนี้เพราะว่าในชุมชนยังผลิตแบบต่างคนต่างผลิต และราคาขายคุณภาพดี หรือชั้น 1 กับชั้น 3 ต่างกันน้อย ทำให้ไม่เกิดแรงจูงใจในการปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นให้ดีขึ้น ราคาขายแผ่นหลังจากนั้นก็ยังคงต่ำไม่แตกต่างไปกว่าเดิม

ครั้นถึงปี พ.ศ.2525 องค์การสวนยางนาบอนเริ่มผลิตยางแผ่นอบแห้งเป็นปีแรก มีการนำเอายางแผ่นอบแห้งไปแสดงในงานประกวดยางประจำปี ชาวบ้านจากตำบลไม้เรียงซึ่งได้ไปศึกษาดูงานการผลิตและร่วมงานดังกล่าวพบว่า หากมีการรวมกลุ่มผลิตยางแผ่นอบแห้งที่มีคุณภาพดีมีมาตรฐานตรงกับความต้องการของตลาด สามารถแก้ไขปัญหาด้านการตลาด ลดต้นทุนการผลิตและการขาย ลดเวลาทำงานของเกษตรกรให้ประกอบอาชีพเสริมได้จะต้องใช้เทคโนโลยีการจัดการผลิตที่กลุ่มต้องเตรียมพร้อม และต้องเป็นที่ยอมรับในชุมชนเสียก่อน กลุ่มของ ประยงค์ รณรงค์ พยายามสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านเพื่อหาแนวร่วมอยู่เกือบสองปีประกอบกับขณะนั้นราคาขายพาราลดลงมาเหลือเพียงกิโลกรัมละ 12 บาท ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มเพื่อปรับปรุงคุณภาพการผลิตยางแผ่นขึ้น โดยความร่วมมือของเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอจวางนำไปดูงานเกี่ยวกับการแปรรูปยางที่องค์การสวนยางนา

บอนและโรงงานของพ่อค้าอีกแห่งหนึ่งเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จำเป็นต้องใช้ ผลจากการดูงานกลุ่มได้วิเคราะห์ข้อมูลถึงความเหมาะสมสรุปว่า ชุมชนไม่เรียงจะมีโรงงานแปรรูปยางพาราขนาดเล็กที่มีกำลังการผลิต 1.5 ตันต่อวัน ราคาประมาณ 1 ล้านบาทเศษ หลังจากนั้นคณะทำงานได้ดำเนินการขายความคิดและระดมทุนจากญาติพี่น้องรวมทั้งสมาชิกอื่นๆ ในชุมชนได้ 37 คน ตั้งหุ้นขึ้นมา 20,000 หุ้น ราคาหุ้นละ 50 บาท โดยใช้วิธีการผ่อนจ่ายเพื่อมิให้สมาชิกเดือดร้อนจดทะเบียนเป็น "กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียง" ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2527 และดำเนินการสร้างโรงงานแปรรูปยางพาราสำเร็จ เริ่มต้นผลิตครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกันนั่นเอง ในปี พ.ศ.2528 ได้ขยายกำลังการผลิตจาก 500 กิโลกรัม เป็น 1,000 กิโลกรัม และเป็น 1,500 - 2,000 บาท กิโลกรัมในปี พ.ศ.2531 กิจกรรมดังกล่าวสามารถส่งยางอบแห้งให้กับบริษัทส่งออกที่ทำเรือคลองเตยได้โดยตรง มีราคาสูงกว่าราคาประกาศของตลาดกลางยางพาราภาคใหญ่ถึงกิโลกรัมละ 4 บาท ในปีนี้เองกลุ่มมีกำไรประมาณ 7 แสนบาท เงินดังกล่าวใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนขยายการผลิตเป็น 3,000 กิโลกรัมต่อวันทำให้ผลงานการแปรรูปยางพาราได้รับการยอมรับในชุมชนมากขึ้น ชาวบ้านไม่เรียงจำนวนมากมาขอเข้าเป็น สมาชิกกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยางพาราและผู้นำชุมชนในภาคได้หลายแห่งมาเยี่ยมชมศึกษา ขณะเดียวกัน ประยงค์ วรรณศักดิ์ ก็ได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์กับผู้นำชุมชนทั้งในภาคใต้และภาคอื่นๆ เพื่อนำมาปรับใช้ในชุมชนของตน โดยเฉพาะการทำเกษตรผสมผสานของ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ซึ่งเน้นการมีกินตลอดชีวิต โดยที่ประยงค์ใช้พื้นที่สวนยางพาราส่วนหนึ่งของตนเองทำเกษตรผสมผสาน เลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์และเลี้ยงวัวในสวนยาง

พาราเพื่อเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

จากความสำเร็จของชุมชนไม้เรียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ชุมชนหลายแห่งมาศึกษาแล้วนำแนวคิดไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ แนวคิดและรูปธรรมนี้จึงขยายไปยังพื้นที่ต่างๆ เช่น กลุ่มยางค้อมที่อำเภอพิปูนและกลุ่มยางสระแก้วอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอเวียงสระและอำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี กลุ่มเกษตรกรทำนาควนเมา อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง กลุ่มยางกิ่ง อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง และอำเภอเบตง จังหวัดยะลา อย่างไรก็ตามแม้ว่าการดำเนินงานของโรงงานแปรรูปสามารถบริหารจัดการด้านการแปรรูป และทำให้บทบาทของพ่อค้าคนกลางน้อยลง แต่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาด้านการตลาดได้ ทั้งนี้เพราะว่าราคายางพาราเกี่ยวพันกับความผันผวนของตลาดโลก การมีผู้ประกอบการน้อยราย การแทรกแซงขององค์การยางเพื่อควบคุมปริมาณยาง และการเคลื่อนไหวโดยชุมชนเดียวในการแก้ปัญหาทำให้ยังมีอำนาจต่อรองน้อย ด้วยเหตุดังกล่าวประยงค์ รัตนรงค์และกลุ่มจึงเริ่มงานเครือข่ายอย่างจริงจังด้วยการสัมมนาผู้นำชาวบ้านที่สถาบันเกษตรกรจังหวัดนครศรีธรรมราช มีการนำเสนอประสบการณ์ความสำเร็จของกลุ่มเกษตรกรสามแห่งคือ ตำบลไม้เรียง ตำบลยางค้อม และตำบลสระแก้วเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีข้อเสนออื่นๆ ที่สำคัญจากการสัมมนา เช่น แนวความคิดที่จะผลิตและแก้ปัญหายางพาราเพื่อเป็นรายได้หลักของครอบครัวอย่างเดียวของเกษตรกรควรเปลี่ยนแปลงให้มีอาชีพที่หลากหลาย ควรเพิ่มศักยภาพการผลิตของโรงงานโดยจัดหาเงินทุนหมุนเวียนให้เพิ่มขึ้น ควรพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างกลุ่มเกษตรกรต่างๆ ไปสู่รูปแบบอื่นหลายแบบ และควรมีข้อมูลเกี่ยวกับกำลังการผลิต

ของสมาชิกกลุ่มรายรับรายจ่าย การลงทุน การขาย และรายได้้อย่างละเอียดเพื่อเป็นฐานคิดในการวางแผนดำเนินงานโครงการขยายหรือจัดตั้งโรงงานแปรรูปยางพาราภายใต้โครงการพัฒนาสถาบันเกษตรกรจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลจากการวางแผนดำเนินงานโครงการดังกล่าวทำให้ภาคีรัฐสนับสนุนงบประมาณ 7 แห่ง เป็นจำนวนเงิน 22 ล้านบาท เพื่อการเรียนรู้ของผู้นำการก่อสร้างโรงงานการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน รวมทั้งการจัดประชุมประจำเดือน และกลุ่มทั้งหมดได้รวมตัวกันก่อตั้ง “เครือข่ายยางพารานครศรีธรรมราช” นอกจากนี้ยังได้รวมตัวกันก่อตั้ง “เครือข่ายขมมนา” เพื่อสนับสนุนอาชีพที่หลากหลายของเกษตรกรให้มั่นคงยิ่งขึ้นด้วย โดยที่เครือข่ายขมมนาเชื่อมโยงกิจกรรมระหว่างโรงงานแปรรูปยางพารา สวนผลไม้ และนา เพื่อแก้ไขราคายาง เพื่อยืดอายุการเข้าสู่ตลาดโดยการมีห้องเย็นเก็บผลไม้ และเพื่อแก้ไขปัญหาข้าวคุณภาพต่ำ นับเป็นการสร้างอำนาจในการต่อรองให้กับกลุ่มได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ชุมชนไม่เรียงยังได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชื่อมโยงสู่เครือข่ายระดับชาติในนามของ “เครือข่ายภูมิปัญญาไทย” ซึ่งมีสมาชิกเครือข่ายองค์กรชาวบ้านจาก 33 จังหวัดในประเทศไทย อีกด้วย เครือข่ายนี้เป็นการโยงความสัมพันธ์ไปสู่กิจกรรมอื่นๆ อันมีคุณค่าซึ่งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากมาย อาทิ การจัดการป่าการเกษตรผสมผสาน การแพทย์พื้นบ้าน สุขภาพชุมชน การออมทรัพย์ และสวัสดิการชุมชน เป็นต้น ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานชุมชนไม่เรียงมีความมั่นคงยิ่งขึ้นในเวลาต่อมา

นอกจากชุมชนไม่เรียงมีผู้นำที่สำคัญและมีกลุ่มบุคคลที่ร่วมมือกันอย่างแข็งขันแล้ว ความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มนี้ยังเกี่ยวพันอยู่กับองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรหนึ่ง คือ มูลนิธิหมู่บ้าน

มูลนิธิมีส่วนอย่างสำคัญในการผลักดันความคิด และร่วมเสนอแนะแนวคิดในการดำเนินงาน รวมทั้งการพาผู้นำ คือ ประยงค์ รณรงค์ ไปสัมผัสกับต่างประเทศเพื่อศึกษาดูงาน และนำวิธีการบางอย่างมาปรับใช้ จนกระทั่งสามารถสร้างเครือข่ายอย่างพารา เครือข่ายมมนา และการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายภูมิปัญญาไทย รวมถึงการเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่ายอื่นๆ ด้วย การได้เรียนรู้จากการทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าว มีส่วนทำให้ศักยภาพในตัวของประยงค์ได้นำออกมาใช้อย่างสมบูรณ์แบบโดยเฉพาะการใช้วิถีชีวิตที่นำเอาระบบสหกรณ์มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการผลผลิตทางการเกษตรในปี พ.ศ.2535 เป็นต้นมา การถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคล และองค์กรต่างๆ รวมทั้งการร่วมเป็นคณะกรรมการหน่วยงานต่างๆ ในระดับประเทศ

ในระหว่างปี พ.ศ.2538-2539 ประยงค์ รณรงค์ และชาวบ้านในชุมชนไม้เรียงได้เปิดเวทีกลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์วิถีชีวิตของชาวสวนยางพาราในชุมชนของตนเอง พบว่าจากข้อมูลของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์อำเภออ่าวาง ตำบลไม้เรียงมีหนี้สินกับธนาคารนี้มากกว่า 70 ล้านบาท มีอัตราการเพิ่มของหนี้สินปีละประมาณร้อยละ 15 อีกทั้งยังมีหนี้สินอื่น เช่น ธนาคารพาณิชย์อื่นๆ กลุ่มออมทรัพย์ และเงินทุนนอกระบบอีกจำนวนมาก กรณีของหนี้สินดังกล่าว ประยงค์ รณรงค์ สรุปว่าโอกาสที่จะหาเงินมาคืนแก่ธนาคารตามอัตราที่กำหนดเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้เพราะเงินต้นส่วนหนึ่งที่กูมานั้นนำมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านจึงต้องกู้เงินจากแหล่งทุนอื่นมาชำระคืน ประยงค์ รณรงค์ ได้เสนอให้ลดรายจ่ายในครัวเรือนลงเพื่อแก้ปัญหา แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญ ด้วยเหตุดังกล่าวไม้เรียง

จึงมีการจัดเก็บข้อมูลค่าใช้จ่ายประจำวันทุกอย่างของสมาชิกในครอบครัวชาวบ้าน แล้วจัดประชุมชาวบ้านเพื่อรับทราบข้อมูลภาพรวมของชุมชนในส่วนนี้ ทำให้ชาวบ้านตระหนักและเกิดมุมมองใหม่ในสภาพที่เป็นจริงของชุมชน อีกทั้งยังสามารถสร้างจิตสำนึกในการแก้ไขปัญห และจัดการหนี้สินได้มากขึ้นด้วย การเก็บข้อมูลนอกจากได้ข้อมูลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายแล้วยังได้ข้อมูลรูปปัญหาอื่นของตำบลไม่เรียงว่า มีปัญหาที่เกี่ยวข้องกันอยู่ซึ่งต้องแก้ไขควบคู่ไปด้วยหลายประการที่นอกจากปัญหาความยากจน คือ ปัญหาเยาวชนขาดความรู้ ปัญหาขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน และปัญหาเกี่ยวกับวิถีคิดของคนในชุมชน เป็นต้น สำหรับสภาพปัญหาความ ยากจนสอดคล้องกับที่กลุ่มแกนนำชาวบ้านที่มีประสบการณ์จากกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียง เครือข่ายยงพารา เครือข่ายยมนา และเครือข่ายภูมิปัญญาไทยสรุปผลของการพัฒนาของชุมชนนี้ว่า ผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาแล้วยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาปากท้องและหนี้สินของชาวบ้านได้ ด้วยเหตุดังกล่าวในช่วงนี้เองจึงมีการปรับตัวครั้งใหม่ด้วยการจัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง” ขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหและพัฒนาชุมชนไปสู่การพึ่งตนเอง

แผนแม่บทชุมชนกับการแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชนไม่เรียง

งานสำคัญเพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงก็คือ จะต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะตระหนักว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา อีกทั้งจะต้องมีการจัดการในชุมชนอย่างเป็นระบบให้มากขึ้น ผู้นำและอาสาสมัครจากทุกหมู่

บ้านในตำบลไม้เรียงจึงได้ร่วมกันวางแผนพัฒนาชุมชนโดยที่แผนดังกล่าวใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นฐานกระบวนการจัดทำแผนของชุมชนประกอบด้วย 5 เวที คือ การเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน การเก็บข้อมูลศักยภาพชุมชน และการยกร่างแผนแม่บทชุมชน รวมทั้งประชาพิจารณ์แผน แผนที่จัดทำขึ้นนี้ได้นำไปสู่การปฏิบัติเป็น 2 ระยะ

ระยะแรกเป็นแผนแม่บทชุมชนที่ตนเองตำบลไม้เรียงฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2541-กันยายน 2545) แผนนี้เน้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นหลัก โดยที่สมาชิกต้องทำกิจกรรมการเรียนรู้ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ "สภาชุมชนไม้เรียง" ซึ่งมีการจัดตั้งในเดือนตุลาคม พ.ศ.2541 ได้คัดเลือกผู้นำจากทุกหมู่บ้านรวมทั้งหมด 40 คน มาทำหน้าที่สำรวจปัญหาและความต้องการอย่างละเอียดทุกครัวเรือนในทุกหมู่บ้าน เพื่อนำมาใช้วางแผนแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงได้กำหนดแนวทางการเรียนรู้ขึ้น 3 แนวทางคือ การเรียนรู้พื้นฐานเพื่อการอ่านออกเขียนได้และความรู้พื้นฐานทั่วไป การเรียนรู้สิ่งต้องการจะรู้และจะทำ คือเรียนรู้อาชีพที่ตนเองสนใจหรือมีความต้องการในพื้นที่ของตนเอง และการเรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ได้แก่ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย ระบบสหกรณ์และการบริหารจัดการ เพื่อให้การดำเนินงานแผนแม่บทชุมชนระยะแรกเป็นไปด้วยดี ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2542 ได้มีการจัดตั้ง "ธนาคารหมู่บ้านตำบลไม้เรียง" ขึ้นเพื่อเป็นกองทุนสำหรับสนับสนุนการดำเนินงานของสมาชิก รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงด้วย ธนาคารหมู่บ้านตำบลไม้เรียงนับเป็นการรวมกลุ่มที่ใหญ่มากกลุ่มหนึ่ง

คือ มีสมาชิกมากถึง 272 คน หลังจากนั้นในปีถัดมาคือปี พ.ศ.2543 ผลจากการระดมความคิดเห็นในการทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองฉบับแรก ทำให้มีการจัดตั้ง "ศูนย์การเรียนรู้" ที่กระจายอยู่ตามหมู่บ้าน ต่างๆ ของตำบลไม้เรียงเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อช่วยยกระดับองค์ความรู้ได้อย่างหลากหลายตามความสนใจซึ่งสอดคล้องกับบริบทชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ ดังกล่าวได้แก่ ศูนย์การเพาะเลี้ยงไก่บ้าน การเพาะเลี้ยงหมู การเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืด การแปรรูปข้าวเป็นข้าวกล้องและแป้งขนมจีน การแพทย์แผนไทย การปลูกผักปลอด สารพิษ การผลผลิตสัตว์ การเพาะเห็ดด้วยเชื้อเห็ดขยาพารา และการประชุมฝึกอบรมแลกเปลี่ยน และประสานงานของชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์แต่ละศูนย์ ล้วนเป็นองค์ความรู้ที่ช่วยให้ผู้สนใจได้พอกพูนความรู้และสามารถในการปฏิบัติโดยนำไปใช้ได้จริง เช่น ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการเพาะเลี้ยง ไก่พื้นบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่ที่ 1 บ้านทุ่งใหม่มีกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการฟัก การให้วัคซีน การเลี้ยงดู การขยายพันธุ์ไก่พื้นบ้าน การ ดำเนินการของศูนย์นี้สามารถได้สายพันธุ์ไก่ของท้องถิ่นคือ "ไก่ไม้ เรียง" เป็นต้น นอกจากกิจกรรมของศูนย์ดังกล่าวแล้วยังมีการเผยแพร่ และส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการผลิตอื่นๆ เพื่อทดแทนการซื้อสินค้า จากภายนอกชุมชนด้วย เช่น น้ำยาล้างจาน ยาสระผม ผงซักฟอก และน้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำมันบำรุงผิว น้ำมันสมุนไพร และหินลับมีดไม้ เรียง เป็นต้นกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวในเวลาต่อมาได้ขยายไปสู่ระดับ บุคคลและครัวเรือน ซึ่งช่วยสร้างรายได้และลดรายจ่ายให้กับครอบครัว ได้ไม่น้อย

เมื่อถึงระยะที่สอง คือ แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองของตำบล ไม้เรียงฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2545-กันยายน 2549) ชุมชนไม้เรียงได้

กำหนดวิสัยทัศน์ว่า “ประชากรอยู่ดี กินดี มีคุณธรรม มีคุณภาพ พร้อมดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นชนบท สังคม เอื้ออาทร องค์การชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีอาชีพมั่นคง เกษตรกรรมยั่งยืนภายใต้เศรษฐกิจพอเพียง และสิ่งแวดล้อมที่สมดุล” จากวิสัยทัศน์ดังกล่าวชุมชนจึงเน้นระบบการจัดการหรือ “วิสาหกิจชุมชน” ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในการพัฒนาตนเองมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น และการผลิตสามารถเพิ่มประสิทธิภาพ ซึ่งนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง ยุทธศาสตร์สำคัญของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงเพื่อดำเนินการให้บรรลุผล คือ ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ การพึ่งตนเอง การพัฒนาทรัพยากร การดูแลสุขภาพและพัฒนาจิตใจ และการพัฒนา ประสิทธิภาพขององค์กร จากยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้กำหนดภารกิจเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต อาชีพที่มั่นคง องค์กรที่เข้มแข็ง และการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ตลอดไป และจากยุทธศาสตร์และภารกิจศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงได้ระดมความคิดแปลงเป็นแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อให้ปฏิบัติในช่วง 4 ปี มีทั้งหมด 8 แผน คือ แผนพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน การจัดการผลผลิตหรือวิสาหกิจ ชุมชนการพัฒนาทุนและหนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาสุขภาพ การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน ในแต่ละแผนมีหัวใจ คือ โครงการ มีโครงการจากทุกแผนทั้งสิ้น 18 โครงการ เช่น แผนพัฒนาเกษตรกรรมแบบยั่งยืน มีโครงการขยายพันธุ์ไม้ป่าไม้สมุนไพร และไม่เศรษฐกิจ และโครงการปลูกพืชมีผลไม้ปลอดสารพิษ แต่ละโครงการมีกิจกรรมกำหนดไว้ชัดเจน กรณีโครงการขยายพันธุ์ไม้มีกิจกรรมเรือนเพาะชำกล้าไม้ และสารานุกรมพันธุ์กรรมพืช มี

กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์และการเลี้ยงปลาในสวน และกิจกรรมสวน
สมรมแบบประยุกต์ โครงการปลูกพืชผักผลไม้ปลอดสารพิษกิจกรรม
การผลิตน้ำสกัดชีวภาพ การผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยอินทรีย์ และการฝึก
อบรมเกษตรกร เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าแผนแม่บทชุมชนที่ตนเองทั้งสองแผนของชุมชน
ไม้เรียงดังกล่าว ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงได้ทำหน้าที่ให้มี
การปฏิบัติกิจกรรมตามแผนอย่างต่อเนื่อง โดยที่แผนแรกเน้นกระบวนการ
การเรียนรู้ของชุมชน หลังจากที่ได้มีการทดลองและเรียนรู้ในลักษณะ
ของศูนย์การเรียนรู้แล้วก็นำมาสู่แผนที่สองที่เน้นระบบการจัดการ หรือ
วิสาหกิจชุมชน นับเป็นการดำเนินการที่เริ่มต้นจากการค้นหาปัญหา
และกำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่คาดหวังผลระยะยาว โดยที่มุ่ง
ให้เกษตรกรสามารถมีรายได้หลายทาง มีใช้ซึ่งพารายได้จากสวนยาง
พาราเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และแม้จะไม่ต้องเพิ่มรายได้แต่ก็สามารถ
ลดค่าใช้จ่ายโดยเฉพาะค่าอาหารและค่ายารักษาโรค เพราะชาวบ้าน
ได้บริโภคพืชผักปลอดสารพิษ อีกทั้งเป็นการใช้พื้นที่ทำกินที่มีอยู่
จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วย

นอกจากแผนแม่บทชุมชนที่ตนเองแล้วยังมีแผนงานด้านอื่นๆ
ซึ่งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงดำเนินการ เช่น ร่วมมือกับ
มหาวิทยาลัยรามคำแหงจัดให้มีการเรียนระบบทางไกลผ่านดาวเทียม
เทคโนโลยีสารสนเทศอินเตอร์เน็ตความเร็วสูงผ่านดาวเทียม ถ่ายทอด
ความรู้มายังศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง โดยทางมหาวิทยาลัย
ร่วมมือกับศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง และองค์กรอื่นๆ คือ
องค์การบริหารส่วนตำบลไม้เรียง เทศบาลตำบลไม้เรียง ศูนย์บริการ
ศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช และมูลนิธิหมู่บ้าน ในการ

กำหนดหลักสูตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ในระยะแรกเริ่มต้นด้วย 3 หลักสูตร คือ หลักสูตรผู้นำท้องถิ่น หลักสูตรนักบริหารท้องถิ่น และ หลักสูตรการเมืองท้องถิ่น ในการดำเนินงานสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน (พอช.) เข้ามาร่วมมือด้วยการสนับสนุนอุปกรณ์บางส่วน สำหรับนักศึกษารุ่นแรกจำนวน 50 คน เข้าเรียนในปี พ.ศ.2546

เมื่อมีเวลาพักในเย็นมีกิจกรรมวาดเขียนและร้องเพลงในชุมชน

บทเรียนของไม้เรียงในช่วงสามทศวรรษ

นับจากปี พ.ศ.2510 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน เป็นเวลายาวนานกว่า 3 ทศวรรษ ชุมชนไม้เรียงผ่านช่วงเวลาแห่งความตื่นตัวกับปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นอย่างมากมายและหนักหน่วง ทั้งปัญหาที่เกิดจากภายในชุมชนและปัญหาอันเกี่ยวโยงอยู่กับภายนอก การรวมกลุ่มสนใจและสร้างเครือข่ายหลวมๆ เพื่อแก้ปัญหาและต่อสู้กับอุปสรรค โดยมีประยงค์ วรรณรงค์ เป็นผู้นำธรรมชาติของกลุ่ม คือ จุดเริ่มต้นและจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชนนี้ การได้แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์กับบุคคล และองค์การภายนอกทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชนมาอย่างต่อเนื่อง จนมีการนำเอาวิธีคิดแบบสหกรณ์มาใช้ มีการตั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง การมีสภาชุมชน การมีธนาคารหมู่บ้าน การทำแผนแม่บทชุมชน การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ จนกระทั่งถึงการเน้นระบบการจัดการหรือวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบัน ช่วยให้เห็นถึงกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชนนี้อย่างเด่นชัด การแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นตามลำดับ กระบวนการขับเคลื่อนดังกล่าวเห็นได้ว่าภาวะการเป็นผู้นำที่สุชุมรอบคอบเข้มแข็งมาเป็นเวลายาวนาน รวมทั้งการตอบรับของชุมชนที่สังเกตเห็นถึงความอยู่

รอดบนข้อจำกัดต่างๆ เป็นทั้งปัจจัยและตัวแปร ซึ่งทำให้ชุมชนนี้พึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายๆ ด้าน กับชาวบ้านและ ชุมชน ประยงค์ รณรงค์ กล่าวเสมอว่า “จากปัญหาหนึ่งไปสู่ปัญหาหนึ่งต้องแก้ไขไม่รู้จักจบ ต้องไม่เบื่อก่อนที่จะแก้ปัญห และที่สำคัญผู้นำจะต้องมองการณ์ไกลคิดล่วงหน้าว่าจะเกิดปัญหาอะไร และเตรียมรับมือกับปัญหาอย่างไร” สภาพที่วุ่นนี้เป็นแรงผลักดันที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะว่าชุมชนมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา หากไม่มีความตั้งใจมั่นหรือมีอุดมการณ์ มีความเสียสละที่แน่วแน่แล้วก็ยากที่จะยืนหยัดต่อไปได้ มีข้อความที่ประยงค์ รณรงค์ นำมาเข้าเดือนสติเพื่อนห้องอยู่เสมอในระยะแรกๆ ของการสร้างกลุ่มและเครือข่าย คือ “ให้คนได้เรียนรู้ เกิดปัญญา และเน้นการพึ่งตนเองให้มากที่สุด” และในเวลาต่อมาก็มีข้อความที่เน้นย้ำให้เห็นถึงความคิดและวิธีทำงานที่ไม่เปลี่ยนแปลง ปรากฏตามอาคารสถานที่ต่างๆ ในตำบลไม้เรียง ซึ่งใช้เป็นศูนย์ประสานงานว่า “การพึ่งตนเองคือ วิธีทางเดียวเท่านั้นที่จะทำให้ตัวเรา และชุมชนของเราบูรุดได้อย่างยั่งยืนตลอดไป” ข้อความดังกล่าวนี้ บ่งบอกถึงอุดมการณ์ที่ชัดเจน ซึ่งชาวบ้านชุมชนไม้เรียงต่างตระหนักกันดี ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวบรรลุผลโดยทำหน้าที่เสนอทางเลือกให้ชาวบ้าน ได้เรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการรู้ รู้ในสิ่งที่จะทำ และทำในสิ่งที่รู้ ได้พัฒนาอาชีพวิถีการทำมาหากินว่าไม่ควรฝากชีวิตไว้กับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะต้องมีทั้งอาชีพหลัก อาชีพรอง และอาชีพเสริมเพื่อลดความเสี่ยง ได้มีสุขภาพที่ดีทั้ง สุขภาพกายและสุขภาพใจ มีใจที่เกื้อประโยชน์ต่อผู้อื่น และต้องไม่ทำให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ

กิจกรรมดังกล่าวช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มและองค์กร เพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ องค์ความรู้ และทรัพยากรร่วมกัน กลุ่มต่างๆ ซึ่งมีทั้งหมด 14 กลุ่มของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงสามารถสนองความต้องการให้แก่ผู้คนในชุมชนได้อย่างหลากหลาย

สำหรับโครงสร้างของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง แม้จะมีองค์ประกอบอยู่ 2 ส่วน คือ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายกิจการสภา ซึ่งเหมือนๆ กันกับโครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบล แต่การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงเปิดโอกาสให้กลุ่มกิจกรรมย่อยมีความเป็นอิสระสามารถบริหารจัดการกันเองในรูปแบบเครือข่าย ไม่มีอำนาจการปกครอง แต่เน้นเกี่ยวกับวิถีคิด วิถีชีวิต และการทำมาหากินเน้นให้คนหรือกลุ่มคนมีการเตรียมการที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง สภาผู้นำชุมชนเป็นแกนนำของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการรวมกันของตัวแทนแต่ละหมู่บ้านมาใช้สภาเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ของคนในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นสถานที่ที่ปราชญ์ชาวบ้านสาขาต่างๆ มาถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่คนในชุมชน อีกประการหนึ่งยังเป็นศูนย์ข้อมูลที่รวบรวมปัญหาและความต้องการของผู้คนในทุกครัวเรือนทุกหมู่บ้าน รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ช่วยดำเนินการในส่วนที่เกินความสามารถของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์ประสานงานในการเชื่อมโยงหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรเครือข่ายชาวบ้านอีกด้วย

ในด้านการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงเป็นแกนสำคัญอย่างยิ่งโดยเฉพาะ

ในระยะเวลาที่ใช้แผนแม่บทชุมชน ข้อมูลของชุมชนต่างๆ ที่เก็บรวบรวมไว้ได้รับการนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ ภูมิปัญญาและผู้รู้ในชุมชนด้านต่างๆ อาทิ หมอชาสมุนไพร การนวด หมอต่อกระดูก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ได้เข้ามามีบทบาทอย่างแท้จริงในกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ ในขณะเดียวกันศูนย์ฯ ได้นำเอาเทคนิควิทยาการรวมทั้งเทคโนโลยีที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ ในกระบวนการผลิตของกิจกรรมต่างๆ จากภายนอกชุมชนทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาช่วย ซึ่งเป็นการประสานเชื่อมโยงการเรียนรู้ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมและองค์ความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน นับเป็นแนวความคิดที่ทันการณ์กับสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังเป็นการเชื่อมโยงกับสังคมหรือองค์กรภายนอกชุมชนในด้านอื่นๆ นอกเหนือจากการเรียนรู้ คือ การสนับสนุนด้านทรัพยากร และเงินทุนในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพให้แก่การพัฒนาความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสนับสนุนงบประมาณการพัฒนาผู้นำศูนย์การเรียนรู้ สถาบันวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยให้การสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรมโรงเรียนเพาะชำต้นกล้า เป็นต้น อย่างไรก็ตามการดำเนินกิจกรรมอย่างหลากหลายดังกล่าวมิใช่ว่าไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคใดๆ เลย เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคส่วนใหญ่ผู้นำเป็นผู้แก้ไขด้วยการปรึกษาหารือกับผู้อาวุโสในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชื่อถือ ศรัทธา และไว้วางใจหรือไม่ก็ปรึกษานานาชาติที่มีความสัมพันธ์กันอยู่แล้ว จึงเห็นได้ว่าการดำเนินกิจกรรมยังเน้นประสิทธิภาพของผู้นำเป็นหลักด้วยเหตุนี้ประยงค์ รณรงค์ จึงมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะสร้างผู้นำ

ขึ้นใหม่เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง เขาบอกว่า “ผมถนัดแค่คิด วิเคราะห์ และวางแผนยกให้คนอื่นทำ แต่คนที่ทำจริงคือ ทีมงานที่อยู่ในพื้นที่ อยากรู้อะไรในพื้นที่ก็ต้องถามพวกเขา หรือพวกเขามาปรึกษา จุดสำคัญก็คือ เราต้องเร่งพัฒนาคนโดยเฉพาะการสร้างผู้นำ” ทั้งนี้เพราะว่า การออกแบบกิจกรรม กระบวนการกลุ่ม การชักชวนสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ช่องทางการตลาด การยกระดับองค์ความรู้ การมีส่วนร่วมในการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลล้วนเป็นภาระหลักที่ผู้นำต้องเป็นแกนสำคัญทั้งสิ้น ผู้นำจึงเป็นผู้ที่ได้รับการคาดหวังในการพัฒนากลุ่มจากสมาชิก และระหว่างผู้นำด้วยกันเองในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มให้ก้าวไปสู่เป้าหมาย

กิจกรรมต่างๆ ที่กระจายอยู่ในกลุ่มในหมู่บ้านซึ่งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงกระจายอำนาจให้เป็นสิทธิของหมู่บ้านรับผิดชอบบริหารจัดการมาตั้งแต่เริ่มต้นนั้นในบางครั้งก็มีปัญหา หรือเกิดความขัดแย้งทางความคิดหรือวิธีการทำงาน หากกลุ่มหรือหมู่บ้านใดไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือบริหารจัดการกิจกรรมนั้นต่อไปได้ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงจะเข้าไปดำเนินการแก้ปัญหาด้วยการให้คำปรึกษา และให้มีการสรรหาบุคคลภายในกลุ่มเท่านั้นเข้ามาดูแลรับผิดชอบต่อไป โดยใช้วิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรึกษาหารือกับกลุ่ม และให้แก่แต่ละกลุ่มที่มีปัญหาคำเนินการบริหารจัดการกันเองอย่างมีอิสระจากสภาพดังกล่าวเป็นที่ยอมรับกันว่าโครงสร้างอย่างหลวมๆ แม้จะมีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกันทั้งในแง่ของความร่วมมือ และการบริหารจัดการซึ่งเป็นไปตามความสามารถที่แต่ละคนมี แต่สภาพที่ว่ำนี้นั้นในบางกลุ่มกิจกรรมทำให้กลุ่มไม่สามารถขยายกิจกรรมให้เป็นกลุ่มที่เติบโตขึ้นได้ จึงเห็นได้ว่าแม้ว่ากิจกรรมต่างๆ ได้เกิดขึ้นในกลุ่ม

อย่างเป็นทางการแล้ว แต่สภาพปัญหาในแต่ละกลุ่มได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ การทำงานของกลุ่มภายใต้ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง จึงมิได้บังเกิดผลสำเร็จอย่างง่ายดายและรวดเร็ว ส่วนต้องอาศัยเวลา ส่วนผ่านการต่อสู้ประลองความคิดกันทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ประชงค์ รณรงค์ และผู้นำคนอื่นจึงต้องอาศัยความอดทนและใช้ยุทธวิธีที่หลากหลายตั้งแต่ดึงชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม การประสานความคิด การระดมทุน การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ระบบตลาด สิ่งดังกล่าวล้วนต้องทำอย่างโปร่งใสและเสมอภาค ผลก็คือชุมชนไม้เรียงสามารถพึ่งตนเองได้อย่างน่าภาคภูมิใจ เป็นชุมชนที่มีความมั่นใจในการพัฒนาตนเอง มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ เพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรและผลผลิตในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของพวกเขาในแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง คำบลไม้เรียงฉบับที่ 2 ที่ว่า “ประชากรอยู่ดี กินดีมีคุณภาพพร้อมดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นชนบท สังคมเอื้ออาทร องค์กรชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีอาชีพมั่นคง เกษตรกรรมยั่งยืนภายใต้เศรษฐกิจพอเพียงและสิ่งแวดล้อมที่สมดุล”

บทสรุปของชุมชนไม้เรียง

ก่อนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบดั้งเดิมของชุมชนไม้เรียง อันอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่แต่ละครัวเรือนในพื้นที่นี้เน้นการผลิตเพื่อยังชีพมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ทุกอย่างผลิตใช้เองมีเหลือก็แลกเปลี่ยนหยิบยืมเชื้อเพื่อเมื่อแม่กันและกัน มีการลงแรงแลกเปลี่ยนกันทำงานมิใช่ต่างคนต่างทำต่างคนต่างอยู่ ชีวิตครอบครัวจึงมีความสงบสุขร่มเย็น แต่เมื่อปรากฏเป็นวัฒนธรรมใหม่แบบชุมชนเมือง

ชัดเจนได้ก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนนี้อย่างต่อเนื่อง ความเป็นชุมชน
ไม่เรียงแต่เดิมเปลี่ยนเป็นมีข้อจำกัด ซึ่งแสดงถึงความยากจนของผู้คน
เห็นได้จากที่ทำกินไม่เพียงพอรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย มีหนี้สิน
เพิ่มมากขึ้น เขาวนขาดการศึกษา การคิดแก้ปัญหาของชุมชนไม่
ค่อยประสบความสำเร็จ และปัญหาอื่นๆ ก็ทับทวีขึ้น

รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชนไม่เรียงที่ก่อตัว
มายาวนาน โดยมีผู้นำชุมชน คือ ประยงค์ และผู้ร่วมอุดมการณ์ของ
เขา ได้ใช้ภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่ผนวกเข้าด้วยกันเป็นเครื่องมือใน
การแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ในส่วนของ ประยงค์ รัตนรงค์ การ
สังสมประสบการณ์ชีวิตจากครอบครัวของบรรพบุรุษ และพื้นฐานของ
ชาวบ้านที่เคยอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ต่างๆ มากมาย ทำให้เขาเห็น
ความสัมพันธ์ของคนกับระบบที่ซับซ้อน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ
ผู้ทรงคุณความรู้ทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งการเอาใจใส่
อย่างจริงจังต่อข่าวสารข้อมูล กลายเป็นภูมิปัญญาที่เขาประมวลขึ้น
แล้วนำมาประยุกต์เข้ากับการเรียนรู้ในงานที่ทำไปเรียนไป โดยปรับ
เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ตลอดเวลา จึงเห็นได้ชัดว่าจุดเปลี่ยนสำคัญ
ของชุมชนไม่เรียงประกอบด้วยผู้นำชุมชน เวทีการเรียนรู้ การใช้ข้อมูล
ในการทำงานและการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง การ
ที่ชาวบ้านสามารถสร้างองค์ความรู้จากข้อมูลต่างๆ โดยผ่านกระบวนการ
การเรียนรู้ร่วมกันจากข้อมูลชุมชนทั้ง 3 ระดับ คือ ระดับครัวเรือน ระดับ
ชุมชนและระดับกลุ่ม แล้วทำให้ข้อมูลไหลเวียนสู่สมาชิกของชุมชน
ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มชุมชนย่อมได้ข้อมูลที่แท้จริงเพื่อแก้
ปัญหาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงจึงมิได้เป็นสิ่งที่สมบูรณ์แบบ แต่หาก
มองการบูรณาการในลักษณะองค์รวมจากจุดเริ่มต้นมาจนถึงแผน

แม่บทชุมชนไม้เรียง โดยเฉพาะยุทธศาสตร์การพัฒนา 5 ด้าน คือ ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเอง ยุทธศาสตร์การบริหารทรัพยากร ยุทธศาสตร์การดูแลสุขภาพและพัฒนาจิตใจ และยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้องค์กร ซึ่งจำแนกออกเป็นแผนพัฒนา 8 แผน และมีโครงการหรือกิจกรรมรองรับอีก 18 โครงการ โดยที่โครงการต่างๆ ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และเป็นที่พอใจของชาวบ้านชุมชนไม้เรียงจึงเป็นที่ประจักษ์ว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาและมีการพัฒนาจนเป็นแบบอย่างของการพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดี